MİMARLAR ODASI
İZMİR ŞUBESİ

EGE MİMARLIK

ISSN 1301-9694
2023/2 **118**

Mimarlık Eğitiminde Sıra Dışı Bir Ders: Paternalizm, Şirket Kasabaları ve Dönüşüm

Sibel Polat

ÜSTTE Çalıştay afişi (UVa - ETSAVA Arşivi, 2022) (Görsel 1)

SAĞDA SIRAYLA Vallejo de Orbó madenci konutları, Barreda Solvay fabrikası beyaz yakalı konutları (Sibel Polat Arşivi, 2022) (Görsel 2, 3)

Valladolid TAFISA fabrikasının şirket kasabasına ait konut alanları (Google Earth, 2022) (Görsel 4)

San Alberto Magno grubundaki atıl durumdaki sosyal tesisler, kanal boyundaki köhnemiş evler (Sibel Polat Arşivi, 2022) (Görsel 5, 6)

Mimarlık eğitiminde Emile Zola'nın Germinal romanından uyarlanarak çekilen filmi izlemek ve tartışmak, öğrencilerle bir maden ocağını ziyaret etmek, terkedilmiş/yaşanan şirket kasabalarını (company towns) yerinde incelemek ve bu konut alanlarının dönüştürülmesi, kente entegrasyonu için fikir projeleri üretmek... İspanya'nın Valladolid Üniversitesi Yüksek Teknik Mimarlık Okulu'nda yürütülen kent tarihi, coğrafya, sosyoloji ve ekonomi disiplinlerinin kavramlarıyla ilişki kuran ve mekânın toplumsal bir üretim olduğu temelinden yola çıkan "Yaşam Alanları ve Şehir" lisans dersi, bir dizi sıra dışı teorik/uygulamalı çalışmaya odaklanarak sanayi kentlerinin sorunlarını akademik bir perspektiften tartışmaya açmaktadır. Ders, alt gelir gruplarının barınması ve kentsel mekânın evrimi arasındaki ilişkiyi konut sorununun ve çözümünün çağdaş kent üzerinde test edilen ve somutlaştırılan farklı kavramları üzerinden ele almaktadır.

Teorik Bağlam: Şirket Kasabaları

Bir babanın çocuklarına yaptığı gibi, bir ulusun veya topluluğun ihtiyaçlarını karşılama veya yaşamını düzenleme iddiası ya da girişimi olarak sözlükte tanımlanan paternalizm, 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ortalarına kadar esas olarak Avrupa ve Amerika'da öne çıkmış ticari ve sosyal bir yönetim biçimidir. Amacı, şirket ile çalışanları arasındaki ilişkiyi sözleşmeye dayalı olan çalışma alanlarının ve zamanlarının ötesine taşımak, işçinin ömrünü uzatmak ve bu sayede işi şirketin çıkarlarına uygun olarak yönetmek olmuştur (Castrillo Romón, 2022). Bu bağlamda geliştirilen şirket kasabaları, bir fabrikada/madende/tarımsal üretimde çalışanların konuttan eğitime, sağlıktan eğlenceye kadar ihtiyaç duyacağı yaşam alanlarını içeren, örnek bir işçi, itaatkar, köklü, sadık ve şirkete ailesi gibi duygusal olarak bağlı insanlar yaratmayı amaçlayan yerleşmeler olmuşlardır.

İspanya'da şirket kasabaları ilk olarak, 19. yüzyıldan 1. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde; ikinci olarak İspanya İç Savaşı'ndan (1936-1939) sonraki endüstriyel ve demografik gelişme döneminde ortaya çıkmış (Tielve García, 2018), bunlar bazen sanayi tesislerinin yanında veya kenar mahallelerdeki büyük kamusal gelişme alanlarında veya şehrin kentsel dokusu içindeki binalarda konumlanmıştır (URL-1). Ancak 1980'lerden sonra pek çok şirketin endüstriyel paternalizme atfedilen sosyal politikalardan vazgeçmesi ve şirket kasabalarını finansal olarak desteklemek istememesi nedeniyle bunların çoğu terk edilmiş ve köhnemeye başlamıştır. Son yıllarda terk edilmiş şirket kasabalarının nasıl dönüştürüleceği İspanya'da kentsel bir sorun olarak gündeme gelmektedir.

Uygulama: Uluslararası Kentsel Planlama ve Tasarım Çalıştayı

"Yaşam Alanları ve Şehir" dersinin atölyesi, Türkiye ve İspanya'dan dört farklı okulun katılımıyla uluslararası

bir kentsel planlama ve tasarım çalıştayı (Görsel 1) olarak organize edilmiştir. Valladolid'de gerçekleşen çalıştayın amacı; 1950'lerde bir fiber levha fabrikası olarak inşa edilmiş ve 1990'larda terk edilmiş TAFISA'nın şirket kasabasını yenilikçi ve sürdürülebilir yaklaşımlarla dönüştürmek ve kentle bütünleştirmek için kentsel tasarım fikirleri ve yeniden kullanım önerileri geliştirmektir. Beş günlük çalıştay boyunca iki seminer, Valladolid'deki proje alanına ve İspanya'nın kuzeyindeki farklı şirket kasabalarına -Alto Tomillo bölgesinde müze olarak inşa edilmiş bir kömür madeni ocağına, 1885'te açılan İspanyol madenciliği tarihindeki ilk ve tek yeraltı su kanalına ve ildeki ilk sinemaya sahip olan bir şirket kasabası özelliğiyle günümüzde endüstriyel miras olarak tanımlanan Vallejo de Orbó (Görsel 2) ve bir kimya şirketi olan Solvay'in 20. yy başlarında inşa edilmiş ve hâlen kullanılan şirket kasabasının yer aldığı Barreda kentlerine- (Görsel 3) teknik geziler, bir ara ve bir final sunumu gerçekleştirilmiştir. Çalıştayda üretilen fikir projeleri sorun tarifi, tasarım yaklaşımının ve senaryonun sunduğu yenilikçi ve sürdürülebilir bakış açıları, projenin çevresine ve kente katkıları üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalıştay proje alanı: Valladolid TAFISA Fabrikası ve Şirket Kasabası

Stratejik konumu, geniş ulaşım ağı seçenekleri ve otomotiv, gıda, metalürji fabrikaları ile 1950'lerden itibaren Castilla y León bölgesinin endüstriyel merkezi hâline gelen Valladolid, Madrid'in kuzeybatısında, başkente yaklaşık 191 km uzaklıkta, nüfusu 297.775 olan küçük bir şehirdir (URL-2). Kentin ana sanayi merkezlerinden biri; kuzeyde, 1940'larda yapılan Burgos otoyolu üzerinde, merkezden yaklaşık 3,5 km uzaklıkta yer almaktadır. Fabrikalar su temini için 18.-19. yüzyıllar arasında ticareti ve ulaşımı artırmak amacıyla inşa edilen ve 1991'den beri miras olarak korunan Castilla Kanalı'nı kullanmaktadır (URL-3)

Bu alana yerleşen ilk fabrikalardan biri olan TAFISA, küçük bir şirket kasabası olarak fabrikanın karşısına ve yanına çalışanları için evler inşa etmiştir (Görsel 4). Şehirden izole kentsel bir çekirdek olarak, bahçe şehir konseptiyle tasarlanmış bu kasaba üç konut alanından oluşmaktadır. San Alberto Magno grubunda 35 ev, bir okul, bir şapel ve bir futbol sahası yer almaktadır. Castilla Kanalı boyunca yer alan konut alanında 11 ev, bir sosyal kulüp binası ve havuz vardır. Fabrika yanındaki konut alanında sekiz ev, tenis ve basketbol kortları ve havuz yer almaktadır. 1950'lerde inşa edilmiş bu konut alanlarında üç farklı büyüklükte bahçeli ev tipi vardır. Bu evler Franco döneminin (1939-1975) erken mimarisi muhafazakar olduğu ve çoğunlukla yerel ve rönesans mimari biçimlerinin yeniden yorumlanmasına dayandığı için geleneksel tarzda tasarlanmışlardır.

TAFISA şirketi dünyadaki ahşap esaslı panellerin ana üreticilerinden biri olan Sonae Arauco grubu tarafından 1993'te satın alındığı için, şirket kasabasındaki evler boşaltılmış, (son aile 1996'da taşınmış) ve vandalizme uğrayarak 25 senedir köhnemeye terk edilmiştir (Görsel 5-6). Fabrika yanındaki konut alanı ve kanal boyundaki sosyal kulüp binası ise şirket tarafından hala kullanılmaktadır. Aslında dönem dönem terk edilmiş bu alanlar için bazı konut projeleri geliştirilmiş, ancak hiçbiri uygulanmamıştır. Eğer şirket ortakları eski evleri yıkma/restore etme konusunda anlaşırlarsa, 40 hektarlık bu alan üzerinde Kentsel Gelişim Genel Planı'nda olduğu gibi ikiz ev veya müstakil evler inşa etme imkânı olduğu belirtilmektedir (URL-1).

Çalıştayda Üretilen Fikir Projeleri

Çalıştaya Valladolid ve Toledo Mimarlık Okullarından toplam 33 beşinci sınıf öğrencisi katılmış, altı-yedi kişilik beş çalışma grubu oluşturulmuş ve proje alanıyla ilgili beş öneri geliştirilmiştir.

Öneri 1. Sanayi tarafından terkedilmiş mekanların rehabilitasyonu: Şirket kasabası TAFISA'dan akıllı yaşam alanına

Proje, alandaki mekânsal parçalanma, köhneme, gürültü ve kirlilik sorunlarına çözüm bulmak için kanalın doğal, kasabanın tarihi değerinden faydalanmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda yeni bir yaya yolu, otobüsle ulaşıma alternatif olarak kanal üzerinden teknelerle kent merkezine ulaşım biçimi önerilmiş, konut alanları patikalarla ve köprülerle birbirine bağlanmıştır. Mevcut

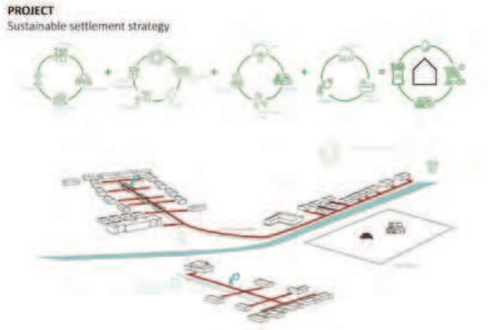

SOLDA Öneri 1'e ait görseller (Çalıştay Grup 1 üyeleri, 2022) (Görsel 7, 8)

ALTTA Öneri 2'ye ait görseller (Çalıştay Grup 2 üyeleri, 2022) (Görsel 9, 10)

SAĞDA SIRAYLA Öneri 3'e ait görseller (Çalıştay Grup 3 üyeleri, 2022) (Görsel 11, 12)

Öneri 4'e ait görseller (Çalıştay Grup 4 üyeleri, 2022) (Görsel 13, 14)

Öneri 5'e ait görseller (Çalıştay Grup 5 üyeleri, 2022) (Görsel 15, 16)

konutların restore edilerek mekânın hafızasının korunması, kanal boyunda kısa süreli konaklama birimlerinin, insanların buluşabileceği eğlence ve spor alanlarının, bahçelerin oluşturulması ve doğal bir bariyer olarak ağaçların arttırılması gerekli görülmüştür. Ayrıca kompost yaparak elde edilen gübrenin bahçelerde kullanılması, fabrikadaki ahşap atıklardan biyogaz üretilmesi ve bunun konutları ısıtmak için kullanılması, güneş enerjisinden faydalanılması, yağmur suyunun biriktirilip kullanılması önerilmiştir (Görsel 7-8).

Öneri 2. Kültür ve su: Valladolid için bir iz

Proje, önerdiği yeni rotalarla kasabayı ve kanalı çevreye ve kent merkezine bağlayarak canlandırmayı amaçlamaktadır. Bu rota boyunca konaklama alanları, özel ilgi noktaları ve dinlenme yerleri (kanalın hâlen faaliyette olan tek su kapısı, nehir üzerindeki terk edilmiş hidroelektrik santralinde tasarlanan kanoculuk merkezi, nehirde oluşturulan balık tutma platformu ve manzara noktaları) düşünülmüştür. Yerleşimin teması ise sürdürülebilir tarımdır. San Alberto Magno evlerinin tatil veya şirket/okul eğitimleri için kiralanabilir bahçeli kır evlerine dönüştürülmesi istenmiştir. Bu alanın batısında, tarımsal yetiştirme yöntemlerinin denendiği bir alan vardır ve bazı evler orijinal formunu koruyarak seraya dönüştürülmüştür. Kanal boyunda sıralanan evler atölye mekânları olarak işlevlendirilmiştir. Böylece, eski şirket kasabasında daha sürdürülebilir bir yaşam biçimini deneyen, zanaat ağırlıklı yeniden üretim önerilmiştir (Görsel 9-10). Öneri 2, alanın potansiyellerini öne çıkaran bütüncül tasarım yaklaşımı ve mevcut tarihi dokuyla bütünleşen yeniden kullanım biçimleri açısından çalıştayda öne çıkan proje olmuştur.

Fig. 3 Canoe rental

Fig. 4 Fishing platform

Öneri 3. TAFISA'nın eski şirket kasabasında okul çiftliği ve aileler için tatil evi

Projede bir eğitim çiftliği kompleksinin ve kısa süreli konaklamalar için konutların yer aldığı karma bir program oluşturulmuştur. Eğitim çiftliği, hayvanları ve kültürleri bir araya getirmekte, misafirlerini ağırlamak için kaliteli tesisler sunmaktadır: Hayvanlar için mera alanları, ekim alanları, sebze bahçeleri, konutlar, sıhhi tesisler gibi. Ayrıca nehrin iki yakasını birbirine bağlayan ahşap yaya köprüleri ve platformlar ile farklı eğitim ve ekolojik farkındalık noktalarına sahip bir yürüyüş rotası düşünülmüştür. Böylece yayaya kentten uzak, doğaya mümkün olduğunca yakın sakin bir geçiş alanı ve mola imkânı sunulmak istenmiştir (Görsel 11-12).

Öneri 4. Esnek şehircilik ve kentsel dönüşüm

Proje, sürdürülebilir ve ekolojik kentsel gelişimin yanı sıra kent çeperindeki yenilenme için bütüncül bir yeşil ağ yaratmayı amaçlamaktadır. Bölgenin kentsel dayanıklılığını arttırmak ve belleğini korumak için yaratıcı bir ekonomi aracılığıyla rehabilite edilmesi hedeflenmiştir. San Alberto Magno evlerinde ekoloji ve orman yönetimiyle ilgili çalıştayların düzenlenebileceği ortak avluya açılan bir eğitim merkezi önerilmiştir. Kanal boyundaki evler, iskele ve platformlarla desteklenerek suyla ilişkili aktiviteler (ekolojik balıkçılık gibi) yapılan konaklama birimlerine dönüştürülmüştür. Konut alanlarının ve fabrikanın arkasındaki ve nehir kıyısındaki arazilerin ağaçlandırılması önerilmiş, böylece fabrikanın çevreye olumsuz etkileri azaltılmış ve yayalar için yeni yeşil alanlar oluşturulmuştur (Görsel 13-14).

Öneri 5. TAFISA şirket kasabasının dönüşümü

Bu proje, kasabanın tarihine saygı duyarak, mevcut konutları yeniden işlevlendirmeyi ve kasabanın çevresiyle bağlantılarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Valladolid kent merkezi, kasaba ve La Overuela mahallesi arasında dostça ve basit bir rota oluşturmak için yaya ve bisiklet yolları yanında akciğer niteliğinde yeşil alanlar geliştirilmiştir. Ayrıca kasabayı canlandırmak için San Alberto Magno evlerinde nehrin yakınlığının ve olası su aktivitelerinin çekiciliği ile bir kamp alanı ve kanal boyu evlerinde suyun iyileştirici gücünden faydalanan bir spa önerilmiş, bu alanlarla yakın çevre yeşil eklemlerle birbirine bağlanmıştır (Görsel 15-16).

Sonuç Yerine

"Yaşam Alanları ve Şehir" dersi, Mimarlık eğitiminde farklı dönemlerde hakim olan üretim ve yönetim biçimlerinin oluşturduğu ve zamanla sorun alanları hâline gelen kentsel mekânların geleceği hakkında düşünme, tartışma ve fikir geliştirme fırsatları sunmaktadır.

Dersin teorik kısmı;

. kent geleneklerinin temel kavramları üzerine eleştirel bir bakış açısı geliştirmek,

. kentsel yaşam alanı üzerindeki sembolik tahakküm, kültürel örüntüler ve mimarın sosyal sorumlulukları arasında kurulan ilişkileri anlamak,

. mevcut kentsel alanların tarihsel kökenlerinin yanı sıra şehir, arazi, peyzaj planlamasının ve sosyal konut projelerinin kapsamını tanımak,

. peyzaj, mimari ve kentsel miras alanlarıyla ilişkili, işveren kaynaklı sosyal konut alanlarına yönelik (sosyal, teknik, gayrimenkul ve çevresel boyutlarını dikkate alarak) kentsel eleştiri yapmak, koruma ve kentsel iyileştirme süreçleri için özel araçlar geliştirmek açısından öğrencilere çeşitli kazanımlar sağlamıştır. (URL-4)

Dersin atölye kısmı ise;

. İspanya'da paternalist yaklaşımla üretilmiş, biri terkedilmiş, diğeri kullanılan iki farklı şirket kasabasını yerinde incelemek, onların sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamını (madencilerin zorlu çalışma koşulları gibi), mekânsal kurgusunu ve bileşenlerini tanımak,

. şirket kasabalarının, ülkenin endüstriyel ve sosyal kimliğinin sürdürülmesi ve kentsel yayılmanın önlenmesi açısından dönüştürülmesi gerektiğini kavramak,

. bu alanların ekonomik, çevresel ve miras potansiyellerinden yararlanarak, ulaşım-erişim, geri dönüşüm, enerji verimliliği, yeniden kullanım olanakları (kentsel tarım, turizm, rekreasyon, eğitim vb.) üzerinde tartışmak ve bunlara yönelik kentsel ve mekânsal çözümler üretmek açısından öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirmelerine olanak vermiştir.

Bu çerçevede sunulan örneğin, ülkemizde özellikle erken Cumhuriyet döneminde Anadolu kentlerinde kurulan sanayi tesisleriyle birlikte geliştirilen işçi mahallelerinin güncel koşulları ve geleceği hakkında bir tartışma yaratması umulmaktadır.

Sibel Polat, Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

DİPNOT

1 "Atıl Sanayi Alanlarını Yeniden Düşünmek" isimli kentsel planlama ve tasarım çalıştayı, TÜBİTAK 2219 Yurtdışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı desteğiyle 2021-2022 akademik yılında Valladolid Üniversitesi Şehir Planlama Enstitüsü'nde misafir araştırmacı olarak görevli olan Doç. Dr. Sibel Polat koordinatörlüğünde, Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ), Valladolid Üniversitesi (UVa-ETSAVA) ve Castilla-La Mancha Üniversitesi (UCLM- EAT-Toledo) Mimarlık Okullarının ortaklığında düzenlenmiştir. Türkiye'deki çalıştay 30 Mart-20 Nisan 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak yürütülmüş, 20 Nisan 2022 tarihinde dört üniversiteden öğretim üyelerinin ve öğrencilerin katıldığı Türkiye çalıştayı çevrimiçi final oturumu gerçekleştirilmiştir. İspanya'daki çalıştay ETSAVA'daki "Yaşam Alanları ve Şehir" seçmeli dersi ve EAT'daki "Şehir ve Bölge Planlama Projesi (Kentsel Dönüşüm)" dersleri kapsamında planlanmış, 25-29 Nisan 2022 tarihleri arasında Valladolid Üniversitesi Mimarlık Okulu'nda yüzyüze olarak yürütülmüş, 11 Mayıs tarihinde dört üniversiteden öğretim üyelerinin ve öğrencilerin katıldığı İspanya çalıştayı çevrimiçi final oturumu gerçekleştirilmiştir. İspanya'daki çalıştaydaki yürütücüler: ETSAVA (UVa-İspanya): Prof. Dra. María A. Castrillo Romón, Prof. Dr. Miguel Fernández Maroto, Prof. Dra. Marina Jiménez Jiménez, EAT (UCLM-İspanya): Prof. Dr. Borja Ruiz-Apilánez Corrochano, Prof. Dr. Eloy Solís Trapero BUU (Türkiye) Doç. Dr. Sibel Polat, UFSC (Brezilya): Prof. Dr. Doralice Sátyro Maia, CONICET (Arjantin): Inv. Adjunta María Alejandra Saus İspanya'daki çalıştaya katılan öğrenciler: Grup 1: Berrem Khalid, Amin; Ciuccatosta, Eleonora; Crespo Rodríguez, Asier; González García, Rosa; Martin, Manon; Rey Núñez, David; Ripoche, Idil (speaker). Grup 2: De Simone, Alessandra; Havemann, Philipp (speaker); Huete Espada, Teresa; Iglesias Díaz, Rebeca; Livet, Emma; Ocaña Redondo, Natalia; Picerno, Chiara (speaker). Grup 3: Fernández Tejeda, Arturo; Jiménez García, Laura; Martín Rodríguez-Malo, Lucía; Mequies, Elia; Montoro Arribas, Raúl; Steinbrucker, Sophie (speaker); Toussaint, Léna Grup 4: Castellanos Sánchez, Micaela; Gómez Mahón, Montserrat; Hervás Herrero, Raquel; López Gutiérrez, María; Ribeiro, Lucas; Villa Lombardero, Octavio (speaker). Grup 5: Messina, Sarah; Rassfeld, Isabel; Carbonell Rodríguez, Jorge; Rio Piedrabuena, José María del; Serra Pérez, Guillermo; Zamarra Moreno, Mario

KAYNAKLAR

• Castrillo Romón, Maria. "Vivienda y Ciudad ders notları", ETSAVA (UVa), Valladolid, 2022.
• Tielve García, Natalia. "Company Towns: Arquitectura y Paternalismo. De la Compagnie Royale Asturienne des Mines a Cristalería Española". ESTOA, Revista de la Facultad de Arquitectura y Urbanismo de la Universidad de Cuenca, 7(12) (2018): 123-135.
• URL-1. El Poblado Fantasma de TAFISA. https://vallisoletvm.blogspot.com/2019/03/el-poblado-fantasma-de-tafisa.html Erişim tarihi 7 Mayıs,2022.
• URL-2. Valladolid. https://en.wikipedia.org/wiki/Valladolid Erişim tarihi 1 Haziran 2022.
• URL-3. Canal de Castilla. https://en.wikipedia.org/wiki/Canal_de_Castilla. Erişim tarihi 1 Haziran 2022.
• URL-4. Vivienda y Ciudad. https://albergueweb1.uva.es/guia_docente/uploads/2021/541/46881/1/Documento.pdf Erişim tarihi 30 Aralık 2022.

